

19. ПСЗРИ (Собрание второе). – СПб., 1830. – Т. 2. – 1138 с.
20. Новікова С.В. Розвиток сільського господарства в селах Маріупольського грецького округу у середині XIX ст. / С.В. Новікова // Історичні і політологічні дослідження. Збірник наукових праць. – 2012. – № 1. – С. 149–154.
21. Подгайко М. Місцеве самоврядування Маріупольської грецької громади: ліквідація Маріупольського грецького суду в другій половині XIX ст. / М. Подгайко // Схід. – 2012. – № 6. – С. 137–140.
22. ПСЗРИ (Собрание второе). – СПб, 1875. – Т. 47. – Ч. 2. – 1047 с.
23. ПСЗРИ (Собрание третье). – СПб, 1889. – Т. 7. – 533 с.
24. ПСЗРИ (Собрание третье). – СПб, 1886. – Т. 2. – 493 с.
25. ПСЗРИ (Собрание третье). – СПб, 1897. – Т. 13. – 708 с.
26. Турченко Г.Ф. Південноукраїнський регіон у контексті формування модерної української нації (XIX – перша чверть XX ст.): Навчальний посібник. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2008. – 342 с.
27. Оглоблин О. Проблема схеми історії України 19–20 століття (до 1917 року) / О. Оглоблин // Студії з історії України: Статті і джерельні дослідження. – Нью-Йорк; Торонто, 1995. – С. 5–16.

Тлеуш В. М. Історія становлення територіального устрою Катеринославської губернії.

Стаття посвячена історії формування територіального делення Катеринославської губернії на протязенні XIX века. Доказано, что в основе территориальной политики российского правительства лежали преимущественно исторический и географический факторы.

Ключевые слова: Катеринославская губерния, территориальное устройство, округ, граница, уезд.

Tleush V. M. The history of the formation of the Katerinoslavs'ka guberniya's territorial structure

The article is dedicated to the history of the formation of the Katerinoslavska guberniya's territorial division during the 19th century. It was proved that historical and geographical factors were decisive in the territorial policy of Russian government.

Key words: Katerinoslavs'ka guberniya, territorial devision, area, border, district.

УДК 37.07:005.3+371.1"19"

В. І. Милько

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ НАВЧАЛЬНИМИ ОКРУГАМИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (1881–1888)

Проаналізовано нормативно-законодавчу базу, що регулювала особливості функціонування системи управління навчальними округами Російської імперії у 1881–1888 рр. Основну увагу акцентовано на повноваженнях попечителів округів, а також на окремих аспектах освітньої політики Міністерства народної освіти у вказаний період. Простежено зміни штатного розпису та фінансування канцелярій і управлінь навчальних округів, особливості адміністративного та інспекторського нагляду за учнями і студентами.

Ключові слова: навчальний округ, попечитель, міністерство народної освіти, Російська імперія.

Численні дискусії щодо особливостей освітньої реформи в Україні здебільшого стосуються обговорення питань, пов'язаних із необхідністю покращення якості навчально-виховного процесу, демократизації та дебіюрократизації процедури вступу до ВНЗ, реструктуризації системи держзамовлення, прискореного розвитку науки та інноваційної діяльності, тощо. При цьому недостатньо уваги приділяється таким стратегічним проблемам, як децентралізація вертикалі управління системою освіти. У зв'язку з цим, важливим є порівняльно-історичний аналіз попереднього досвіду, зокрема, періоду функціонування навчальних округів в Російській імперії.

Пропоноване дослідження присвячене аналізу нормативно-законодавчої бази (перш за все, імператорські укази та постанови Міністерства народної освіти), яка визначала особливості функціонування системи управління навчальними округами Російської імперії. При цьому головну увагу акцентовано на зміні повноважень попечителя та ради при ньому, посадових окладів чиновництва, тощо. Вибір хронологічних меж обумовлений прийняттям у 1881 р. нових штатів управлінь навчальних округів (нижня межа) та у 1888 р. – змін до Уставу реальних училищ та збільшення штатів інспекцій народних училищ в окремих навчальних округах (верхня межа).

Аналізуючи розвиток системи навчальних округів Російської імперії у 1880-х рр. варто вказати, перш за все, на поступове збільшення витрат на утримання їх управлінь і канцелярій. Так, 27 січня 1881 р. імператорським указом було затверджено рішення Державної ради «Про нові штати управлінь навчальних округів Міністерства Народної Освіти». Основними змінами стало значне збільшення фінансування (з 93 657 руб. 92 коп. до 100 482 руб. 8 коп.) та ліквідація з 1 січня 1881 р. посад «...чиновників з особливих доручень при Попечителях Віленського та Київського навчальних округів, а також члена Ради у фондушевих справах при управлінні Київського навчального округу...» [1, с.845].

Таблиця 1. Штати управлінських навчальних округів Міністерства народної освіти Російської імперії, затверджені 27 січня 1881 р. [2, с.711–714]

Посада/стаття витрат	Посадовий оклад/сума витрат (по навчальних округах) (у руб., на особу/всього)			
	Петербурзький	Московський	Казанський	Харківський
Правитель канцелярії	2000	2000	2000	2000
Столоначальники	1000/4000	1000/4000	1000/3000	1000/4000
Помічники столоначальників	750/3000	750/3000	750/2250	750/3000
Бухгалтер	1000	1000	1000	1000
Журналіст і архіваріус	750	750	750	750
Архітектор	1200	1200	1200	1200
Помічник архітектора	–	500	–	–
Кресляр	–	250	–	–
Витрати на креслярські матеріали	–	50	–	–
Секретар попечительської ради	400	400	400	400
Витрати на випробувальний комітет	2400	2400	1500	1500
Утримання писарів	3000	3000	1500	2000
Канцелярські витрати, утримання сторожів та посылних	3000	2000	1500	1500
Оренда приміщення, опалення, освітлення		1000	2000	1000
Подорожні витрати	3000	5000	2500	3000
Загальна сума витрат	23 750	26 550	19 600	21 350

Продовж. табл. 1

Посада/стаття витрат	Посадовий оклад (по навчальних округах) (у руб., на особу/всього)				
	Київський	Одеський	Віленський	Дерптський	Оренбурзький
Правитель канцелярії	2000	2000	2000	2000	2000
Столоначальники	1000/4000	1000/3000	1000/4000	1000/2000	1000/2000
Помічники столоначальників	750/3000	750/2250	750/3000	750/1500	750/1500
Бухгалтер	1000	1000	1000	1000	1000
Журналіст і архіваріус	750	750	750	750	750
Архітектор	1200	1200	1200	1200	1200
Секретар попечительської ради	400	400	400	400	400
Витрати на випробувальний комітет	1500	1500	1500	1500	1500
Утримання писарів	3000	2500	2000	1500	1400
Канцелярські витрати, утримання сторожів та посылних	1500	1500	2300	1500	2000
Оренда приміщення, опалення, освітлення	3000	2000	1600	2400	1500
Подорожні витрати	2500	2000	2500	2000	3000
Квартирні та міські повинності, ремонт будинків	–	–	690	–	–
Загальна сума витрат (по округах)	23 850	20 100	22 940	17 750	18 250
	194 140				

Як видно із таблиці, найбільше фінансування мало управління Московського навчального округу – 26 550 руб. (за рахунок наявності посад помічника архітектора і кресляра та значних витрат на роз'їзди для огляду навчальних закладів), а також Київського – 23 850 руб. і Санкт-Петербурзького – 23 750 руб. Особливо варто вказати на наявність у Віленському навчальному окрузі такої специфічної витратної статті як «квартирні та міські повинності і здійснення ремонтних робіт в будинках управління округу» – 690 руб.

У цілому, прийняття нових штатів управлінь навчальних округів стало наслідком прискореного розвитку системи освіти Російської імперії в умовах підвищеного попиту на кваліфікованих спеціалістів. Зокрема, численне відкриття нових навчальних закладів спричинило збільшення кількості діловодної документації та необхідність зростання апарату чиновництва.

Особливо варто вказати деяку зміну кадрових повноважень попечителів навчальних округів у 1881 р. Так, останнім, відповідно до затвердженого імператорським указом від 24 червня 1863 р. рішення Державної ради, належало виключне право призначати та звільняти правителів їх канцелярій, посада яких була зарахована до VII класу. Однак новими штатами 1881 р. вона підвищувалася до наступного VI класу. Це означало, що питання затвердження правителів канцелярій на посаді, звільнення та підвищення чину за вислугу років відтепер мало узгоджуватися з Міністерством народної освіти [3, с.9–10].

Традиційно значний вплив на особливості розвитку освіти (а відтак і навчальних округів) мав міністр народної освіти. У період з 24 березня 1881 р. по 16 березня 1882 р. цю посаду займав барон О.П. Ніколаї, якому, незважаючи на досить ліберальні погляди, не вдалося стримати консервативний курс імператора Олександра II. Про його особистісне бачення розвитку освіти в державі можна судити з циркуляру попечителям навчальних округів від 5 травня 1881 р. Останні, йшлося у документі, окрім виконання прямих службових обов'язків, шляхом постійного спілкування з регіональною владою та громадськими колами повинні регулярно з'ясовувати потреби місцевого населення та інформувати про це центральне управління. Особливо підкреслювалося значення цієї роботи для підвищення авторитету та поваги до діяльності попечителів навчальних округів.

По відношенню до вищої освіти, О.П. Ніколаї вказував на першочергову необхідність розвитку науки, забезпечуючи при цьому збереження університетської автономної корпорації, яка була дещо обмежена в умовах наростання революційного руху серед студентства після прийняття ліберального Уставу 1863 р. Подібно до цього, міністр вказував на особливу довіру до викладацького складу середньої та початкової школи. Втім, згадуючи про «звичку до порядку», «законність», «чесне виконання обов'язку», «шкільну дисципліну», «контроль» та ін., основний заклик стосувався розвитку розумових здібностей, формування обдарованої особистості учня. «Не суворість навчальної та виховної дисципліни викликає скарги у благомыслячому суспільстві – вона необхідна для виконання високого завдання..., оскільки дисципліна в житті створюється дисципліною в школі – однак холодний формалізм, будь-які прояви пристрасті, всіляке ухилення від духовно-морального завдання, вирішення якого покладено на школу, викликає справедливі зауваження та заслужені докори» – підсумовував О.П. Ніколаї [4, с.54–60]. Однак, ліберальні погляди міністра, спроби послабити адміністративно-інспекторський нагляд за навчально-виховним процесом не відповідали консервативній політиці Олександра II. Вже 16 березня 1882 р. його було замінено графом І.Д. Деляновим, відомого на цій посаді, перш за все, проведенням освітніх контрреформ (університетський Устав 1884 р., циркуляр «про кухарчиних дітей» та ін.).

Одним із перших свідчень поступової зміни урядового освітнього курсу в напрямку посилення нагляду за навчально-виховним процесом після призначення І. Делянова міністром є циркулярна пропозиція попечителям навчальних округів від 20 листопада 1882 р. Головним об'єктом уваги в цьому документі стали навчальні заклади середньої освіти, зокрема, падіння в них дисципліни учнів, що проявлялося в поширенні «згубного впливу злочинної пропаганди» у «13-ти гімназіях і 1-ій прогімназії і в 10-ти реальних училищах», «колективних безладів або ж небачених і майже неймовірних безчинств окремих учнів» в 14-ти гімназіях та 4-х реальних училищах, а також «недостатньо суворому виконанню встановлених для них правил відносно форменого одягу, зовнішніх благопристойності і благопристойності...» [5, с.9–10]. Виходячи з цього, міністр просив попечителів вжити ряд заходів для посилення нагляду за вихованцями, а саме:

– запропонувати навчально-виховному персоналу (директорам, інспекторам, класним наставникам та ін.) у випадку накладення стягнень на учнів точно керуватися чинними правилами службовими інструкціями та ін. правовими актами;

– звернути увагу батьків, родичів, опікунів та попечителів учнів на необхідність контролю за виконанням учнями усіх розпоряджень керівництва;

– запропонувати керівництву середніх навчальних закладів інтенсивніше інформувати учнів про чинні правові акти (в тому числі й правила, що склалися педагогічними радами), які регулювали їх поведінку;

– звернути особливу увагу керівників середніх навчальних закладів на їхній обов'язок і повну відповідальність не лише за проведення навчальної, а й виховної та дисциплінарної роботи;

– за допомогою навчально-виховного персоналу сприяти встановленню «...правильних, близьких та довірливих стосунків між сім'єю та школою...»;

– запропонувати керівникам та педагогічним радам середніх навчальних закладів «...не знижувати і не послаблювати дисциплінарних вимог по відношенню до учнів старших класів...», однак поряд з цим «...не обмежуватися лише заходами стягнень, а якомога більше користуватися позитивними способами виховної дії на учнів...» [5, с.10–14].

Насамкінець, відповідно до вказаного документу попечителі були зобов'язані вказувати у річних та ревізійних звітах усі дані та відомості, що стосувалися дисциплінарного та виховного стану навчальних закладів, зокрема наступне:

«а) у якій мірі виконується їхніми керівниками головний їх обов'язок, який полягає у нагляді за процесом викладання та навчання;

б) наскільки вони встигли... об'єднати виховну діяльність усіх викладачів ввіреного їм навчального закладу і налагодити в його межах правильні стосунки з батьками...»;

в) наскільки педагогічні ради та окремі їхні члени користуються вказівками щодо позитивних способів виховної дії на учнів...;

г) хто з осіб навчально-виховного персоналу надав у цьому відношенні найбільші послуги навчальному закладу» [5, с.15].

По суті, основним лейтмотивом цієї циркулярної пропозиції було намагання Міністерства народної освіти Російської імперії протидіяти поширенню «злочинної пропаганди» серед учнів середніх навчальних закладів шляхом посилення нагляду за ними та прискореного реагування на подібні випадки в межах трирівневої вертикальної системи управління – «керівництво закладу – попечитель округу – міністерство». Поряд із вказаними методами виконання цього завдання, до уваги брався також і потенційно-шкідливий вплив літератури, яка може знаходитися в бібліотеках гімназій, прогімназій та училищ. Так, незмінними були обов'язки попечителів навчальних округів щодо надання дозволу на підписку газет і журналів, які не мають статусу наукових, а також нагляд за підбором книг для безпосередньо викладацького процесу. Натомість у 1881 р. було відмінено розпорядження міністра Д.А. Толстого 1869 р. про використання закладами середньої освіти лише тієї навчальної літератури, яка була схвалена та рекомендована міністерством. Однак, вже 6 травня 1883 р. його дія знову була відновлена: «...вважаю за необхідне, – йшлося у відповідному розпорядженні, – щоб всі навчальні заклади купували на майбутнє лише ті твори педагогічного змісту (тобто, присвячені педагогіці, методиці, дидактиці, училищезнавству і загалом навчально-виховній справі) та періодичні видання, які будуть для цього схвалені Вченим комітетом міністерства народної освіти...» [6, с.18–19].

Окрім питань, пов'язаних з безпосередньо навчально-виховним процесом у полі зору профільного міністерства знаходилися й проблеми фінансового плану. Так, у циркулярі до попечителів навчальних округів від 31 березня 1883 р., вказувалося на необхідність вжиття усіх можливих заходів з метою уникнення випадків перевищення витрат навчальними закладами над прибутками [7, 8–9].

Традиційно (починаючи ще з створення навчальних округів) повноваження попечителів округів залежали і, в деякій мірі, визначалися, міністерською політикою щодо закладів вищої освіти. Зокрема, прийняття у 1884 р. реакційного університетського Уставу, який був частиною освітніх контрреформ 1880-х рр. імператора Олександра II, сприяло посиленню ролі та значення попечителя. Зокрема, останній, у державній вертикалі управління університетською освітою, знову (як це було у 1835–1864 рр.) зайняв місце після імператора та міністра народної освіти. Окрім основного положення про підпорядкування університетів попечителем (ст. 4), варто перерахувати наступні повноваження вказаного чиновника:

– нагляд за навчальним процесом і дотриманням в університеті чинних правил та розпоряджень, відкриття дисциплінарних справ у випадку їх порушення і ініціювання заохочення «достойних»;

– право скликати Раду і Правління університету, збори факультетів та бути присутнім на їх засіданнях; вирішувати питання, які виходять за межі компетенції цих зібрань і не перевищують повноваження попечителя;

– керівництво виконанням усіх розпоряджень, які стосуються охорони порядку та дисципліни в університетах; подача ректору обов'язкових для виконання рекомендацій щодо нагляду за студентами;

– необмежене (у надзвичайних ситуаціях) право живити заходи з метою охорони порядку, якнайшвидше інформуючи при цьому профільного міністра;

– посередництво у будь-яких відносинах міністерства та університету;

– призначення деканів факультетів із подальшим затвердженням міністром народної освіти;

– затвердження рішень зборів факультету про: 1) призначення на посади лаборантів та їх помічників, хранителів кабінетів і музеїв, прозекторів та їх помічників, астронома-спостерігача, вченого садівника, механіків та препаративників по кафедрах фізики; ординаторів клінік медичних факультетів, провізорів та діловодів факультетів; 2) надання дозволу особам, які мають право бути приват-доцентами, на публічне читання лекцій із присвоєнням вказаного звання; 3) вибори осіб, які залишені університетами в якості стипендіатів, для приготування їх до отримання вчених ступенів та командировання за кордон за державний коштом;

– затвердження на посаді секретаря Ради університету;

– затвердження рішень Ради університету про: 1) вибори осіб на посади лекторів; 2) розподіл зборами факультетів виділених коштів на навчальний процес; 3) щорічне призначення дня урочистих Зборів університету;

– затвердження рішень Правління університету про: 1) понадштатні витрати зі спецфонду університету на суму не більше 1 тис. руб./рік; 2) укладання контрактів на підряди та поставки на суму не більше 7 тис. руб.; 3) вдосконалення адміністративно-господарської частини університету; 4) призначення стипендіє студентам та клопотання про звільнення від оплати; 5) розподіл приміщень університету під навчально-підсобні кабінети та квартири посадовим особам; 6) запрошення вчителів мистецтв та призначення їм плати із спеціальних коштів університету; 7) вибори бібліотекаря і помічників, секретаря бібліотеки, секретаря

правління, бухгалтера та їх помічників; скарбника, архітектора, університетського лікаря, езекутора, архіваріуса та ін.;

– подання міністру народної освіти кандидатури інспектора студентів та загальне керівництво його роботою; затвердження помічників і секретаря у справах студентів [8, с.456–464].

Таким чином, Устав 1884 р. практично ліквідував автономію університетів, які стали повністю залежними від міністерства та попечителів навчальних округів. Ці зміни були спричинені поширенням в студентському середовищі соціал-демократичних ідей та прагненням уряду нейтралізувати їх за рахунок посилення дисциплінарного нагляду та інспекторського контролю. Як результат, це призвело до деформації традиційної для демократичної університетської корпорації системи виборності та розподілу повноважень, зокрема, обмеження прав професорсько-викладацького складу у регулюванні навчально-виховного процесу та передача їх призначуваним чиновникам (наприклад, попечителю округу чи інспектору студентів).

Подібно до цього, у середині 1880-х рр. спостерігалось також збільшення кількості окружних інспекторів (до 1860-х рр. – інспектори казенних училищ), які наглядали за навчально-виховним процесом. Так, імператорським указом від 21 лютого 1884 р. було ліквідовано посаду помічника попечителя Дерптського навчального округу та запроваджено замість неї посаду другого окружного інспектора [9, 67–68]. У наступному 1885 р. штати Казанського та Варшавського навчальних округів поповнилися додатковими посадами окружного інспектора (укази від 28 травня та 12 листопада відповідно) [10, с.241–242; 11, с.453–454].

Поряд із розширенням кадрового складу управлінь та канцелярій навчальних округів, зумовленого об'єктивними умовами розвитку освіти (збільшення кількості навчальних закладів), а також загальною динамікою урядової політики у 1880-х рр. (посилення нагляду за вихованцями), у вказаний період відбулося завершення процесу пошуку організаційних моделей управління навчальними закладами в окремих віддалених регіонах Російської імперії. Як приклад – відновлення указом від 26 квітня 1883 р. Кавказького навчального округу та створення указом від 12 березня 1885 р. Західно-Сибірського навчального округу (включив Тобольську та Томську губернії; Акмолинську, Семипалатинську і Семиреченську області) [12, с.102].

У відновленому Кавказькому навчальному окрузі характерною особливістю було збереження деяких повноважень місцевої адміністрації. Зокрема, головначальствуючий мав право приймати остаточне рішення (за поданням попечителя) щодо: 1) вибору та зарахування учнів на навчання у пансіони краю за державний кошт; 2) зарахування на навчання осіб, які не відповідали віковому цензу та залишення учнів в одному класі на третій рік навчання; 3) зарахування представників місцевого населення на навчання у вищі та спеціальні навчальні заклади за державний кошт. Крім того, головначальствуючий міг вносити пропозиції щодо вдосконалення навчально-виховного процесу [13, с.194–195].

Натомість створення Західно-Сибірського навчального округу стало можливим лише після ліквідації у 1882 р. посади генерал-губернатора (якому з 1859 р. підпорядковувалися навчальні заклади) та прийняття у 1878 р. рішення про відкриття Томського імператорського університету (університети традиційно були центрами округів). Відтак, наслідком цього стала уніфікація місцевої системи управління освітою із загальноімперською окружною, адже, по суті, відбулося вилучення її з підпорядкування інституту губернаторської влади та передача у виключне управління Міністерства народної освіти [14, с.372].

Подібно до посилення адміністративно-інспекторського нагляду за учнями і студентами середніх та вищих навчальних закладів, такі ж процеси відбувалися й у системі початкової освіти. Зокрема, прискорений розвиток мережі початкових шкіл у 1880-х рр. в Російській імперії зумовив ускладнення процесу інспекторського контролю за ними в окремих регіонах. З метою ліквідації цієї проблеми, за поданням Міністерства народної освіти, 21 листопада 1888 р. було прийнято два імператорські укази про збільшення штатів інспекції народних училищ Київського та Дерптського навчальних округів. Зокрема, у кожному з вказаних округів створювалися дві додаткові посади інспекторів з окладом у розмірі 1,5 тис. руб. та додатковим виділенням по 1 тис. руб. для їх роз'їздів [15, с.549–550; 16, с.550].

Таким чином, аналізуючи специфіку функціонування системи управління навчальними округами в Російській імперії варто говорити про декілька тенденцій, які визначали цей процес. Серед них варто назвати, перш за все, об'єктивні особливості розвитку системи освіти в умовах модернізаційних процесів в економіці (зростання потреби в кваліфікованих освічених кадрах) та зміни внутрішньополітичної ситуації (контрреформи у вищій школі), які «сприяли» зростанню повноважень попечителів та посиленню адміністративно-інспекторського нагляду за учнями і студентами.

Джерела та література

1. О новых штатах управлений учебных округов Министерства народного просвещения (1881) // Полное собрание законов Российской империи (ПСЗРИ). – Собр. 2-е. – Т. LV. – Отд. 1-е. – СПб., 1884. – №61795. – С. 845.
2. Высочайше утвержденные, 21 Января 1881 года, штаты управлений учебных округов Министерства народного просвещения (1881) // ПСЗРИ. – Собр. 2-е. – Т. LV. – Отд. 2-е. – СПб., 1884. – К №61795. – С. 711–714.
3. Циркулярное предложение гг. попечителям учебных округов о порядке определения и увольнения правителей канцелярий попечителей учебных округов // Журнал Министерства народного просвещения (ЖМНП). – Т. ССXXI. – 1882. – Май. – СПб., 1882. – С. 9–10.
4. Циркуляр министра народного просвещения попечителям учебных округов 5-го мая 1881 года, №5562 // ЖМНП. – Т. ССXV. – 1881. – Июнь. – СПб., 1881. – С. 54–60.
5. Выписка из циркулярного предложения министерства народного просвещения попечителям учебных округов от 20-го ноября 1882 года за №14147 // ЖМНП. – Т. ССXXVIII. – 1881. – СПб., 1883. – С. 9–10.
6. Циркулярное предложение гг. попечителям учебных округов относительно выбора книг библиотек средних учебных заведений (6 мая 1883 г.) // ЖМНП. – Т. ССXXVIII. – 1881. – СПб., 1883. – С. 17–21.

7. Циркулярное предложение гг. попечителям учебных округов о недопущении превышения расходов над доходами по содержанию учебных заведений // ЖМНП. – Т. ССХХVII. – 1883. – СПб., 1883. – С. 8–9.
8. Высочайше утвержденный Общий Устав Императорских Российских Университетов (1884) // ПСЗРИ. – Собр. 3-е. – Т. IV. – СПб., 1887. – №2404. – С. 456–464.
9. Об упразднении в Дерптском учебном округе должности Помощника Попечителя и об учреждении в сем округе должности второго Округного Инспектора (1884) // ПСЗРИ. – Собр. 3-е. – Т. IV. – СПб., 1887. – №2046. – С. 67–68.
10. Об учреждении при Попечителе Кавказского учебного округа должности третьего Округного Инспектора (1885) // ПСЗРИ. – Собр. 3-е. – Т. V. – СПб., 1887. – №2992. – С. 241–242.
11. Об учреждении должности Округного Инспектора в Варшавском учебном округе (1885) // ПСЗРИ. – Собр. 3-е. – Т. V. – СПб., 1887. – №3275. – С. 453–454.
12. Об учреждении Западно-Сибирского учебного округа (1885) // ПСЗРИ. – Собр. 3-е. – Т. V. – СПб., 1887. – №2808. – С. 102.
13. Высочайше утвержденное Учреждение Управления Кавказского края (1883) // ПСЗРИ. – Собр. 3-е. – Т. III. – СПб., 1886. – №1522. – С. 187–205.
14. Блинов А.В. Организация и развитие Западно-Сибирского учебного округа / А.В. Блинов // Актуальные вопросы истории Сибири / отв. редактор Ю.Ф. Кирюшин. – Барнаул, 2001. – С. 371-373. – ISBN5-7904-0178-3.
15. Об усилении инспекции народных училищ Киевского округа (1888) // ПСЗРИ. – Собр. 3-е. – Т. VIII. – СПб., 1890. – №5568. – С. 549.
16. Об усилении инспекции народных училищ Дерптского округа (1888) // ПСЗРИ. – Собр. 3-е. – Т. VIII. – СПб., 1890. – №5569. – С. 549–550.

Милько В. И. Система управления учебными округами Российской империи (1881–1888)

Проанализирована нормативно-законодательная база, которая регулировала особенности функционирования системы управления учебными округами Российской империи в 1881–1888 гг. Основное внимание акцентировано на полномочиях попечителей округов, а также на отдельных аспектах образовательной политики Министерства народного образования в указанный период. Прослежены изменения штатного расписания и финансирования канцелярий и управлений учебных округов, особенности административного и инспекторского надзора за учащимися и студентами.

Ключевые слова: учебный округ, попечитель, министерство народного просвещения, Российская империя.

Mył'ko V. I. The control system of educational districts of the Russian empire (1881–1888)

The normative legal base which regulated features of functioning of the control system by educational districts of the Russian empire in 1881–1888 is analyzed. Main attention is paid to the power of curators of the districts and to the separate aspects of the educational politics of folk education Ministry in the mentioned period. Changes in list of members of the staff, funding of chancellery and of the administration of educational districts were found besides, features of administrative and inspecting supervision of pupils and students were noticed.

Key words: educational district, the Trustee, Ministry of National Education, Russian Empire.

УДК 940.5(477)

Л. В. Турчина

«В ЯКОМУ ВІДНОШЕННІ ДО "ХВИЛЬОВІЗМУ" ВСІ ТІ»: ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДНИХ ОРІЄНТИРІВ М. ХВИЛЬОВОГО

Стаття присвячена з'ясуванню процесу формування світогляду М. Хвильового – засновника ідеології хвильовізму. Досліджено нові факти, які проливають світло на таємницю народження М. Хвильового. Вивчено вплив соціального оточення на формування світоглядних орієнтирів, а також проаналізовано чинники, які позначилися на становленні патріота. Охарактеризовано вплив конкретних людей на особу М. Хвильового, наведено їх прізвища. Доведено, що саме цей комплекс чинників визначив вектор розвитку знакової персони доби Розстріляного відродження й дозволив йому стати ключовою фігурою своєї доби.

Ключові слова: хвильовізм, М. Хвильовий, біографія, світогляд, ідеологія.

Термін "хвильовізм" (складова ідеології націонал-комунізму) виник як ярлик-позначка для когорти української творчої інтелігенції, що опиралася советському тоталітарному режиму. Й тривалі роки, так само як шумськізм, скрипниківщина, волобуєвщина, мав негативне забарвлення. Десятиліття замовчування й заборон стосовно провідних діячів української культури здійснили парадоксальне – на сьогодні зміст, глибинна сутність цього терміну отримали нове прочитання, перетворившись на цілковитий позитив. Відповідно й особа засновника хвильовізму — М. Хвильового (1893-1933) набула абсолютно нового звучання. Разом з тим, на поверхню знову вигулькнула проблема про співвідношення ролі особистості/народу в історії, коливаючи ваги на користь особистості.

Життя даної особистості по-справжньому карколомне, сповнене таємницями і секретами: від самого факту народження, до складно усвідомлюваної смерті (убивства) за ще й досі остаточно нез'ясованих обставин. Він потерпав від царату за розповсюдження революційних ідей; взяв безпосередню участь у I Світовій війні; став українським революціонером.

Дослідження процесу формування світоглядних орієнтирів М. Хвильового виявляється наразі надзвичайно потрібним. Важливе значення для розуміння громадянської позиції митця мають питання,